

नेपाल सरकार
जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालय

नवीकरणीय ऊर्जा अनुदान नीति, २०७३

ज्येष्ठ २०७३

१. पृष्ठभूमि

नेपालमा नवीकरणीय ऊर्जाको राम्रो सम्भावना रहेको छ । नवीकरणीय ऊर्जाका मुख्य स्रोतहरूमा लघु तथा साना जलविद्युत, सौर्य ऊर्जा, जैविक ऊर्जाका विभिन्न प्रकार, वायोग्यास वायु ऊर्जा आदि रहेका छन् । नेपालमा नवीकरणीय ऊर्जाको प्रशस्त सम्भावना भए तापनि कूल ऊर्जा खपतको करिब ८५ प्रतिशत परम्परागत जैविक ऊर्जाबाट पूर्ति भइरहेको छ भने करिब २८ प्रतिशत जनसङ्ख्यामा विद्युतको पहुँच पुग्न सकिरहेको छैन । न्यून आय भई ग्रामीण क्षेत्रमा वसोवास गरिरहेको बहुसंख्यक जनताहरूको नवीकरणीय ऊर्जाको मागलाई पूरा नगर्ने हो भने उनीहरूको जीवनस्तरमा उल्लेखनीय रूपमा सुधार ल्याउन सम्भव देखिदैन ।

देशको भौगोलिक जटिलता, उच्च लागत र विद्यमान ऊर्जा सङ्कटको कारणले गर्दा आगामी धेरै वर्षसम्म पनि त्यस्ता स्थानहरूमा राष्ट्रिय प्रसारण लाइन विस्तार गर्न सम्भव देखिदैन । तसर्थ नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधि जस्ता स्वच्छ र दिगो ऊर्जालाई तत्कालिन तथा दिर्घकालिन समाधानको रूपमा विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ । स्वच्छ ऊर्जाको पहुँचमा वृद्धि गर्न ग्रामीण क्षेत्रमा बस्ने जनताहरूको आर्थिक कठिनाई र नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिको उच्च लागतको कारणले अनुदान तथा सरल कर्जाको सुविधा उपलब्ध गराउन आवश्यक देखिन्छ ।

२. विगतको प्रयास

नेपाल सरकारले विभिन्न विकास साभेदारहरू, निजी क्षेत्र र गैरसरकारी संस्थाहरूको सहयोगमा विगत दुई दशक भन्दा पहिलेदेखि नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिको प्रवर्द्धन तथा विकासको लागि आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउदै आइरहेको छ । यस किसिमको प्रयासबाट देशमा नवीकरणीय ऊर्जाको विकासमा भएका महत्वपूर्ण उपलब्धीहरू फलदायी भएका छन् । नेपाल सरकार तथा विकास साभेदारहरूले ग्रामीण क्षेत्रमा ऊर्जाको पहुँच वृद्धि गर्न घरायसी खपत तथा उत्पादनशील परिप्रयोगको लागि आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउदै आइरहेका छन् ।

३. विद्यमान अवस्था

हालसम्म नवीकरणीय ऊर्जा स्रोतबाट देशका करिब २५ प्रतिशत जनसङ्ख्यालाई विद्युतको पहुँच पुगेको छ । हालसम्म लघु जलविद्युत आयोजनाबाट करिब ३० मेगावाट, सौर्य ऊर्जाबाट करिब १५ मेगावाट र वायु ऊर्जाबाट करिब २० किलोवाट विद्युत उत्पादन भएको छ । त्यसैगरी पन्ध्र लाख भन्दा बढी घरपरिवारहरू नवीकरणीय ऊर्जाका विभिन्न स्रोतहरूबाटको प्रयोग गरि खाना पकाउन, बत्ती बाल्न तथा उत्पादनशील परिप्रयोगबाट लाभान्वित भएका छन् ।

नेपाल सरकार र विभिन्न विकास साभेदारहरूले स्वच्छ ऊर्जाको पहुँचमा वृद्धि गर्न आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउँदै आइरहेका छन् । नवीकरणीय ऊर्जा अनुदान नीति २०६९ ले नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिहरूको लागतमा कमी ल्याउने, गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने र प्रविधि प्रति उपभोक्ताको विश्वास बढाउने क्रममा सहयोग पुराउदै आएको छ । तर अझै पनि दुर्गम ग्रामीण क्षेत्रमा वसोवास गरिरहेका गरिबीको रेखामुनि रहेका जनसङ्ख्याको ठूलो हिस्सा नवीकरणीय

ऊर्जा प्रविधिको शुरुको लागत धेरै भएको कारणले आधारभूत ऊर्जाको पहुँचबाट बाहिर रहेका छन् ।

४. प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू

नवीकरणीय ऊर्जा अनुदान नीति २०६९ ले नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिहरूको सफलतापूर्वक बजारको विकास गरेतापनि थुप्रै चुनौतीहरूका कारण पर्याप्त मात्रामा यस्ता प्रविधिहरूमा व्यावसायिक रूपमा लगानी परिचालन हुन सकिरहेको छैन । ऊर्जाको पहुँचबाट बञ्चित ग्रामीण जनताको आवश्यकता पूरा गर्न सार्वजनिक तथा निजी लगानी आवश्यक पर्दछ । नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिहरूमा सरकारको अनुदानले गर्दा प्रभावकारी रूपमा निजी क्षेत्रको लगानी तथा व्यावसायिक कर्जा अपेक्षित रूपमा परिचालन हुन सकिरहेको देखिदैन । आपसी लाभको आधारमा नवीकरणीय ऊर्जाको क्षेत्रमा लगानी आकर्षित गर्न हालसम्म प्रदान गरिदै आएको उच्च अनुदान बाधक बनेको स्पष्ट देखिन आएको छ । नवीकरणीय ऊर्जा उत्पादनका लागि त्यसको न्यून उपयोगको अवस्था तथा व्यवसायीहरूले समयमै अनुदान पाउन नसक्नु पनि थप चुनौति बनेको छ । विद्यमान नीति कार्यान्वयनका देहाय बमोजिमका समस्या र चुनौति रहेका छन्:-

- (क) अनुदानमा रहेको उच्च निर्भरता र कर्जा न्यून परिचालनले गर्दा नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिको प्रवर्द्धन अपेक्षाकृत रूपमा हुन सकिरहेको छैन । सामुदायिक विद्युतीकरण आयोजनाहरूका लागि वित्तीय व्यवस्थापनले धेरै समय लिने गरेको छ । समुदायले अनुदान बाहेक आवश्यक पर्ने स्रोत वित्तीय संस्थाहरूबाट लिनको सट्टा अन्यस्रोतहरूबाट थप अनुदानकै अपेक्षा गरिरहेको कारणले समयमै आयोजनाहरू सञ्चालन हुन ढिलाई भएको छ ।
- (ख) निजी क्षेत्रको लगानीकर्ता तथा सेवा प्रदायकहरूको अनुदानमा पहुँचको नीतिगत व्यवधानले गर्दा उनीहरूको लगानी, व्यवस्थापकीय क्षमता र प्रविधिको विस्तारमा कमी आएको छ ।
- (ग) नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्रमा परामर्शदाता, उत्पादनकर्ता, कम्पनी तथा ठेकदारको पूर्वयोग्यताको सरलीकरणले गर्दा प्रतिस्पर्धामा कमी आएको कारणले उच्च लागत, प्रविधि एवं प्राविधिक गुणस्तरमा सुधारमा कमी आएको छ ।
- (घ) साना तथा लघु जलविद्युत् आयोजनाहरूको प्लान्ट फ्याक्टर (Plant Factor) बढाई ग्रामीण जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउन ऊर्जाको परिप्रयोगको व्यापक प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक रहेको छ ।
- (ङ.) प्रमाणीकरण, अनुगमन, गुणस्तरको सुनिश्चितता तथा गुणस्तर परीक्षण जस्ता कार्यहरूले धेरै आर्थिक भार पर्ने र काममा समेत ढिलाई ल्याउने हुनाले यसलाई व्यवस्थित गर्नु पर्ने आवश्यकता रहेको छ ।
- (च) ग्रामीण क्षेत्रमा ऊर्जाको महशुल नवीकरणीय ऊर्जा आयोजनाको शुरुको लगानी उठाउन पर्याप्त छैन । महशुलले कर्जाको न्यून भुक्तानी गर्न र संचालन तथा साधारण मर्मत सम्भार गर्न मात्र पुग्ने देखिन्छ । ✓

५. नीति परिमार्जनको आवश्यकता

नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्रको विकासलाई व्यापकता दिन, अति गरिब परिवारलाई नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधि प्रयोग गर्नका लागि प्रेरित गर्न, अनुदानका दर र कर्जालाई समय सापेक्ष परिमार्जन गर्न र निजी तथा वित्तीय क्षेत्रहरूलाई नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहित गरी विशेष गरी ग्रामीण क्षेत्रमा उच्च गुणस्तरीय सेवा प्रवाहमा जोड दिनको लागि हाल विद्यमान नीतिबाट संभव नभएकोले उक्त नीति परिमार्जन गरी नयाँ नीति निर्माण गर्नु आवश्यक रहको छ । नयाँ नीतिले दीर्घकालीन रूपमा विस्तारै अनुदानलाई कर्जाले प्रतिस्थापित गर्न जोड दिएको छ । साथै नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिको थप विस्तार र संयुक्त राष्ट्रसंघले अनुसरण गरेको “दिगो विकासका लक्ष्य” र “सवैको लागि दिगो ऊर्जा” सम्बन्धी उद्देश्यहरू प्राप्तिको लागि समेत जोड दिएको छ ।

६. दीर्घकालीन लक्ष्य

सन् २०३० सम्म सवै जनतालाई स्वच्छ, भरपर्दो र सर्वसुलभ रूपमा नवीकरणीय ऊर्जा उपलब्ध गराउने ।

७. उद्देश्य

परम्परागत र आयातित ऊर्जा माथिको परनिर्भरतालाई कम गर्न नवीकरणीय ऊर्जाको पहुँचमा वृद्धि गरी विशेषगरी ग्रामीण क्षेत्रका जनताहरूको जीवनस्तरमा सुधार तथा रोजगारी सिर्जना गर्ने ।

८. रणनीति

- ८.१ नवीकरणीय ऊर्जाका प्रविधिहरूको शुरूको लागत कम गर्दै नवीकरणीय ऊर्जा सेवाहरूको पहुँचमा वृद्धि गर्ने ।
- ८.२ नवीकरणीय ऊर्जाका स्रोत तथा प्रविधिको प्रयोगमा अधिकतम कार्यक्षमता बढाउने र एकल महिला, न्यून आय भएका तथा प्राकृतिक प्रकोपबाट पिडित घरपरिवार र आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछाडि परेका वर्गलाई नवीकरणीय ऊर्जा प्रयोग गर्न र क्षेत्रीय असमानतालाई कम गरी उनीहरूको जीविकोपार्जनमा सुधार तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्ने ।
- ८.३ व्यावसायिक कर्जाको परिचालनको माध्यमबाट निजी क्षेत्र एवं उद्यमीहरूलाई आकर्षण गरी उनीहरूको लगानीको जोखिमलाई कम गर्दै नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्रको बजारको विकास र विस्तारमा सहयोग गर्ने ।
- ८.४ नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिमा सार्वजनिक-निजी क्षेत्रको सहभागीतालाई प्रोत्साहन गर्ने ।

९. कार्यनीति

- ९.१ प्रति इकाई लागत प्रतिफलको आधारमा सर्वैभन्दा उत्तम नवीकरणीय ऊर्जाको प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
- ९.२ नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिको थप अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी लागत घटाउन र प्रविधि हस्तान्तरणको लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- ९.३ नवीकरणीय ऊर्जा सेवाको प्रयोगबाट ग्रामीण घरपरिवारका महिलाको कार्य बोझ कम गरी उत्पादनशील समय बढाउन र उनीहरूलाई घरपरिवारको स्वास्थ्य तथा शिक्षाको स्तरमा सुधार गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- ९.४ ग्रामीण र शहरी क्षेत्रमा ऊर्जा आपूर्ति र उपयोगमा रहेको अन्तरलाई कम गर्न ग्रामीण विद्युतीकरण तथा ऊर्जा सेवा उपलब्ध गराउने सरकारको दीर्घकालीन लक्ष्य हासिल गर्न सहयोग पुऱ्याइनेछ ।
- ९.५ नेपालमा नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिको वजारको दिगो विकासको लागि सहयोग गरिनेछ ।
- ९.६ नवीकरणीय ऊर्जामा कर्जाको प्रवाहलाई सुनिश्चित गर्न केन्द्रीय नवीकरणीय ऊर्जा कोषको कार्यक्षेत्र विस्तार एवं संस्थागत सुदृढीकरण गरिनेछ ।
- ९.७ नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिको स्वामित्व, सञ्चालन र व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रको सहभागितालाई सुनिश्चित गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- ९.८ नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्रमा प्राविधिक गुणस्तर सुधार गरिनेछ ।

१०. अनुदानका मुख्य आधारहरू

- १०.१ अति दुर्गम र दुर्गम क्षेत्रका समुदायका लागि आयोजना निर्माण गर्न आवश्यक सामान एवं उपकरण र ढुवानीको लागत उच्च भएकाले अनुदानको दर भौगोलिक क्षेत्र अनुसार फरक फरक रहेको छ ।
- १०.२ अनुदान रकमको दर निर्धारण गर्दा प्रविधि तथा क्षेत्र अनुसार फरक-फरक भएतापनि समग्रतामा अनुदानले नवीकरणीय ऊर्जा प्रणालीको कूल लागतको करिब ४० प्रतिशत पुग्दछ । लागतको बाँकी नपुग रकम मध्ये करिब ३० प्रतिशत सरल कर्जा र करिब ३० प्रतिशत निजी क्षेत्रको लगानी वा समुदाय वा घरधुरीबाट नगद वा अन्य तरिकाबाट जुटाउन सकिनेछ ।
- १०.३ अनुदानको लागि ऊर्जा प्रतिफलको आधारमा सर्वैभन्दा कम लागत भएका नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिले प्राथमिकता पाउनेछन् ।
- १०.४ नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिहरूलाई प्राकृतिक स्रोत साधनको उपलब्धता र उपयुक्तता, उपभोक्ताको प्रविधि खरिद गर्ने इच्छा तथा प्रविधिले प्रदान गर्ने आर्थिक तथा सामाजिक लाभको आधारमा अनुदान दिने नीति लिइएको छ । लघु तथा साना जलविद्युतलाई ग्रामीण विद्युतीकरण पूर्वाधारको आधारभूत आवश्यकताको रूपमा लिइनेछ र नेपाल सरकारको

सामुदायिक ग्रामीण विद्युतीकरण नीतिको आधारमा रहेर अनुदानको स्तर निर्धारण गरिएको छ ।

१०.५ नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिहरूमा उपलब्ध हुने अनुदान रकम ऊर्जा प्रणालीको प्रकार, मूल्य र क्षमता, भौगोलिक अवस्थिति र लक्षित लाभान्वित वर्गको आधारमा सबै भन्दा उपयुक्त नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिहरूको उपलब्ध हुने प्रति इकाई लागत प्रतिफलको आधारमा उपलब्ध गराइने छ ।

११. विभिन्न नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिहरूका लागि अनुदान

लघु तथा साना जलविद्युत, सुधारिएको पानी घट्ट, सौर्य ऊर्जा, वायोग्यास, जैविक ऊर्जा, वायु ऊर्जा आदि जस्ता विभिन्न नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिहरूको प्रति इकाई लागतमा उपलब्ध हुने प्रतिफलको आधारमा देहायको अनुदान रकम उपलब्ध गराइने छ :-

११.१ लघु तथा साना जलविद्युत र सुधारिएको पानी घट्ट:

राष्ट्रिय प्रसारण लाईनबाट विद्युत सेवा उपलब्ध नभएका क्षेत्रमा निर्माण हुने १००० किलोवाट क्षमता सम्मका लघु तथा साना जलविद्युत् आयोजनाबाट वास्तविक उत्पादित ऊर्जा (किलोवाट) वा खुद ऊर्जा खपतको आधारमा अनुदान उपलब्ध गराइनेछ । लघु तथा साना जलविद्युत आयोजनाले राष्ट्रिय प्रसारणमा विद्युत आपूर्ति गर्नुका साथैस्थानीय रुपमा विद्युत वितरण समेत गर्ने सम्भावना रहेको स्थानको लागि स्थानीय वितरण संजाल भित्रका उपभोक्ताले गर्ने ऊर्जा खपत वा स्थानीय वितरण संजाल भित्रका उपभोक्तालाई वितरण हुने विद्युत उत्पादनको अंशको लागि अनुदान उपलब्ध गराउनेछ । यसको अतिरिक्त वास्तविक घरधुरीका आधारमा वितरण सन्जाल निर्माणका लागि अनुदान उपलब्ध गराइनेछ ।

११.१.१ सामुदायिक, सहकारी, निजी, सार्वजनिक निजी साभेदारी स्वामित्वमा आधारित लघु तथा साना तथा जलविद्युत

राष्ट्रिय प्रसारण लाइनको पहुँचभन्दा बाहिरको क्षेत्रमा निर्माण हुने सामुदायिक वा सहकारी वा निजी वा सार्वजनिक निजी साभेदारी स्वामित्वमा आधारित १० किलोवाट क्षमता भन्दा माथि १००० किलोवाट क्षमता सम्मका लघु तथा साना जलविद्युत् आयोजनाहरूमा देहाय बमोजिम आयोजनामा आधारित वा ऊर्जा खपतमा आधारित मध्ये सम्बन्धित आयोजना संचालक (Project Developer) ले सेजेको कुनै एक तरिका अनुसारको अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ :

अनुदान वर्गीकरण	अनुदान रकम (रु.मा)			
	हवाई मार्गबाट मात्र ढुवानी सम्भव हुने हुम्ला, डोल्पा र मुगु जिल्लाहरु	“क”वर्गका हुम्ला, डोल्पा र मुगु जिल्ला वाहेकका क्षेत्र	“ख” वर्गका क्षेत्र	“ग” वर्गका क्षेत्र
(अ) आयोजनामा आधारित अनुदान				
वितरण प्रणाली (प्रति घरधुरी)	३५,०००	३२,०००	३०,०००	२८,०००
उत्पादन- उपकरण (प्रति किलोवाट)	१२५,०००	९५,०००	८५,०००	८०,०००
उत्पादन-सिभिल संरचना (प्रति किलोवाट)	८०,०००	३०,०००	२५,०००	२०,०००
तर उत्पादन र वितरण प्रणालीमा प्रति किलोवाटको लागि अधिकतम अनुदान रकम हुम्ला, डोल्पा र मुगु, “क” वर्गका अन्य क्षेत्र, “ख” र “ग” वर्गका क्षेत्रहरुमा क्रमशः रु. ३८२,०००; रु. २८५,०००, २६०,००० र रु. २४०,००० भन्दा बढी हुने छैन । वितरण अनुदान प्रति किलोवाट अधिकतम ५ घरधुरीलाई उपलब्ध गराइनेछ भने उत्पादनको अनुदानको लागि योग्य हुन घरधुरीलाई विद्युत वितरण गर्न आवश्यक छैन ।				
(आ) ऊर्जा खपतमा आधारित अनुदान				
ऊर्जा खपत (प्रति किलोवाट घण्टा)	५५%	५०%	४५%	४०%
यदि ऊर्जा खपतको आधारमा अनुदान दिइने भएमा वास्तविक ऊर्जा खपत (प्रति किलोवाट घण्टा) को आधारमा विद्युत उत्पादन शुरु भएको ५ वर्षको अवधि सम्म मात्र सम्बन्धित आयोजना संचालकलाई भुक्तानी गरिनेछ ।				

स्पष्टीकरण: यस नीतिको प्रयोजनका लागि “क” वर्गका क्षेत्र, “ख” वर्गका क्षेत्र र “ग” वर्गका क्षेत्र भन्नाले अनुसूची-१ मा उल्लिखित क्रमशः अति दुर्गम, दुर्गम र सुगम क्षेत्रहरु सम्भन्नु पर्छ ।

११.१.१.१ उत्पादनमूलक ऊर्जा प्रयोगको लागि लघुजलविद्युत आयोजना

लघु तथा साना जलविद्युत आयोजनाहरुबाट उत्पादित विद्युतलाई विशेषगरी पर्यटन, खनिज पदार्थको अन्वेषण, मार्बल कटाई, ढुङ्गा कटाई, सिमेन्ट उत्पादन, सिंचाई, पम्पिङ तथा ठूला स्तरका कृषि प्रशोधन जस्ता उत्पादनमूलक क्षेत्रहरुमा खनिज ऊर्जालाई प्रतिस्थापना गर्ने प्रयोजनको लागि माथि बुँदा नं ११.१.१ मा उल्लिखित उत्पादन उपकरण अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ । यस प्रकारको अनुदान प्राप्त गर्न योग्य हुनको लागि आयोजना प्रस्तावकर्ताले स्थानीय रोजगारीको अवसर सहितको विस्तृत व्यावसायिक योजना तर्जुमा गर्नुपर्नेछ ।

११.१.२ दश किलोवाट क्षमता सम्मका लघु जलविद्युत

१० किलोवाट क्षमता सम्मका लघु जलविद्युत आयोजनाको लागि उपलब्ध गराइने अनुदान रकम देहाय बमोजिम हुनेछ :

अनुदान बर्गीकरण	क्षमता	अनुदान रकम (रु.मा)		
		"क"वर्गका क्षेत्र	"ख"वर्गका क्षेत्र	"ग" वर्गका क्षेत्र
वितरण प्रणाली (प्रति घरधुरी)	१० किलोवाट सम्म	११,५००	१०,५००	१०,०००
उत्पादन प्रणाली (प्रति किलोवाट)	५ किलोवाट भन्दा कम	७०,०००	६०,०००	५०,०००
	५ किलोवाट देखि १० किलोवाट सम्म	९५,०००	८५,०००	७५,०००

तर ५ किलोवाट भन्दा कम क्षमताका आयोजनामा उत्पादन र वितरण प्रणालीमा प्रति किलोवाटको लागि अधिकतम् अनुदान रकम "क", "ख" र "ग" वर्गका क्षेत्रमा क्रमशः रु. १८५,०००; रु. १६५,००० र रु. १५०,००० भन्दा बढी हुने छैन । त्यस्तै ५ किलोवाट देखि १० किलोवाट सम्मका आयोजनामा प्रति उत्पादित किलोवाटको लागि अधिकतम् अनुदान रकम "क", "ख" र "ग" वर्गका क्षेत्रमा क्रमशः रु. २१०,०००; रु. १९०,००० र रु. १७५,००० भन्दा बढी हुने छैन । तर एकल उत्पादकको हकमा अनुदानको लागि योग्य हुन अनुदान परिचालन कार्यविधिमा तोकिए बमोजिमको शर्तहरू पूरा गर्नुपर्नेछ ।

११.१.३ थप अनुदान

माथि वुँदा नं ११.१.१ र ११.१.२ मा उल्लिखित नयाँ निर्माण हुने लघु तथा साना जलविद्युत आयोजनाहरूको हकमा उल्लिखित अनुदान रकममा लक्षित लाभान्वित वर्गका लागि प्रति घरधुरी रु. ४,००० का दरले थप अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

स्पष्टीकरण: यस नीतिको प्रयोजनका लागि "लक्षित लाभान्वित वर्ग" भन्नाले "वालवालिका समेत पालनपोषण गर्नुपर्ने घरमुली महिला, भुकम्पबाट प्रभावित जिल्लाहरूका भुकम्पबाट पिडित, नेपाल सरकारले पहिचान गरेका लोपोन्मुख आदिवासी जनजाति तथा दलित" भन्ने बुझाँउछ ।

११.१.४ सम्पन्न हुन नसकेका पुराना लघु जलविद्युत आयोजना

आर्थिक स्रोत जुटाउन नसकी तथा प्राविधिक कारणले यो अनुदान नीति स्वीकृत भएको मिति सम्म सम्पन्न हुन नसकेका दुर्गम क्षेत्रका लघु जलविद्युत आयोजनालाई आयोजना सम्पन्न हुने सुनिश्चतताको लागि नियमित अनुदान तथा थप अनुदान समेत गरी एक पटकको लागि मात्र बढीमा लागतको ८० प्रतिशत सम्म अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ । तर यस अगाडी थप आर्थिक सहयोग प्राप्त गरेका आयोजनाले यो नीति अनुसारको थप अनुदान रकम प्राप्त गर्न सक्ने छैनन् ।

११.१.५ सुधारिएको पानीघट्ट

११.१.५.१ यान्त्रिक शक्तिको उपयोगद्वारा कुटानी, पिसानी कार्यको लागि पानी घट्ट सुधारको लागि देहाय बमोजिमको अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ :

सुधारिएको पानीघट्ट	अनुदान रकम (रु.मा)		
	"क" वर्गका क्षेत्र	"ख" वर्गका क्षेत्र	"ग" वर्गका क्षेत्र
पिसानी	१८,०००	१६,०००	१४,०००
कुटानी तथा पिसानी	३८,०००	३६,०००	३४,०००

११.१.५.२ सुधारिएको पानीघट्टबाट वढिमा ५ किलोवाट क्षमता सम्म विद्युत उत्पादन गरी नजिकका घरपरिवारलाई विद्युत सेवा उपलब्ध गराउने प्रयोजनको लागि निजी वा समुदायको स्वामित्व भएका पानी घट्टमा देहाय बमोजिम अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

अनुदान बर्गीकरण	अनुदान रकम (रु.मा)		
	"क" वर्गका क्षेत्र	"ख" वर्गका क्षेत्र	"ग" वर्गका क्षेत्र
वितरण प्रणाली (प्रति घरधुरी)	११,५००	१०,५००	१०,०००
उत्पादन उपकरण (प्रति किलो वाट)	५०,०००	३०,०००	२०,०००
तर उत्पादन र वितरणमा प्रति किलोवाट अधिकतम अनुदान रकम "क", "ख" र "ग" वर्गका क्षेत्रमा क्रमशः रु. १०७,५००, रु. ८२,५०० र रु. ७०,००० भन्दा वढि हुने छैन ।			

११.२ सौर्य ऊर्जा –राष्ट्रिय प्रसारण लाइनबाट विद्युत सेवा नपुगेका क्षेत्र

राष्ट्रिय प्रसारण लाइन र अन्य नवीकरणीय ऊर्जा स्रोतबाट विद्युत सेवा उपलब्ध नभएका क्षेत्रमा सौर्य ऊर्जाबाट विद्युत उपलब्ध गराउन निम्नानुसार अनुदान उपलब्ध गराइनेछ :

११.२.१ सौर्य घरेलु विद्युत प्रणाली

सौर्य ऊर्जावाट घरायसी विद्युत सेवाको लागि देहाय बमोजिमको अनुदान उपलब्ध गराइनेछ :

सौर्य प्रणाली क्षमता	अनुदान रकम (रु.मा)		
	"क"वर्गका क्षेत्र	"ख" वर्गका क्षेत्र	"ग"वर्गका क्षेत्र
१० देखि २० वाट पिक क्षमताका साना घरेलु सौर्य प्रणाली (प्रति घरधुरी प्रति प्रणाली)	५,०००	४,८००	४,५००
५० वाट पिक क्षमता वा सो भन्दा बढीका घरेलु सौर्य प्रणाली (प्रति घरधुरी प्रति प्रणाली)	१०,०००	९,०००	८,०००

११.२.२ सौर्य मिनि ग्रीड

राष्ट्रिय प्रसारण लाइन वा अन्य स्रोतवाट विद्युत सेवा उपलब्ध नभएका क्षेत्रमा सौर्य ऊर्जा स्रोतवाट १०० किलोवाट पिक क्षमता सम्मका सामुदायिक वा सहकारी वा निजी वा सार्वजनिक निजी साभेदारी स्वामित्वमा आधारित विद्युतीय आयोजनाहरुका लागि अनुदान देहाय बमोजिम आयोजनामा आधारित वा ऊर्जा खपतमा आधारित मध्ये सम्बन्धित आयोजना संचालकले रोजेको कुनै एक तरिका अनुसार उपलब्ध गराइनेछ :

अनुदान बर्गीकरण	अनुदान रकम (रु.मा)		
	"क"वर्गका क्षेत्र	"ख" वर्गका क्षेत्र	"ग"वर्गका क्षेत्र
(अ) आयोजनामा आधारित अनुदान			
वितरणप्रणाली (प्रति घरधुरी)	३२,०००	३०,०००	२८,०००
उत्पादन प्रणाली-उपकरण का लागि (प्रति किलोवाट पिक)	१७५,०००	१६५,०००	१५०,०००
तर उत्पादन र वितरण प्रणालीमा प्रति किलोवाटको लागि अधिकतम अनुदान रकम "क", "ख" र "ग" वर्गका क्षेत्रमा लागतको अधिकतम ६० प्रतिशतमा नवढने गरी क्रमशः रु. ४९५,०००; रु. ४६५,००० र रु. ४३०,००० भन्दा बढी हुने छैन । वितरण प्रणालीका लागि अनुदान प्रति किलोवाट अधिकतम १० घरधुरीलाई उपलब्ध गराइनेछ ।			
(आ) ऊर्जा खपतमा आधारित अनुदान			
ऊर्जा खपत (किलोवाट घण्टा)	६०%	६०%	६०%
यदि ऊर्जा खपतको लागि अनुदान दिइने भागमा वार्षिक ऊर्जा खपत (प्रति किलोवाट घण्टा) को आधारमा विद्युत उत्पादन शुरु भएको ५ वर्षको अवधि सम्म मात्र सम्बन्धित आयोजना संचालकलाई भुक्तानी गरिनेछ । तर माथि जुनसुकै कुरा उल्लेख भएपनि नमूना आयोजनाको लागि र नेपाल सरकार तथा विकास साभेदार बीच भएको सहमती अनुसार माथि उल्लेखित अनुदान रकम भन्दा बढी समेत आर्थिक सहयोग गर्न सकिनेछ ।			

- ११.२.३ सार्वजनिक संस्थाहरु विशेषगरी ग्रामीण क्षेत्रका पाठशालामा कम्प्युटर एवं अन्य विद्युतीय उपकरण सञ्चालन गर्न, स्वास्थ्य केन्द्र तथा सरकारी वा सामुदायिक अस्पतालहरुमा भ्याकसिन रेफ्रिजेरेटर एवं अन्य विद्युतीय उपकरण संचालन गर्न र वत्ती वालन सौर्य विद्युत प्रणालीको जडानमा रु. ५००,००० भन्दा बढी नहुने गरी कूल आयोजनाको लागतको ६५ प्रतिशत सम्म अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।
- ११.२.४ समुदायले वा निजी क्षेत्रले व्यवस्थापन गर्ने खानेपानीको लागि सौर्य पम्पिङ प्रणालीमा कूल लागतमा रु.१५ लाखमा नबढ्ने गरी ६० प्रतिशत सम्म अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ । सो अनुदानमा लक्षित लाभान्वित वर्गको लागि प्रति घरधुरी रु. ४,००० का दरले थप अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।
- ११.२.५ समुदायले वा निजी क्षेत्रले व्यवस्थापन गर्ने कृषियोग्य जमीनमा सिंचाई संचालन गर्न सौर्य पम्पिङ प्रणालीमा कूल लागतमा रु. २० लाखमा नबढ्ने गरी ६० प्रतिशत सम्म अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

११.३ सौर्य ऊर्जा –राष्ट्रिय प्रसारण लाइनवाट विद्युत सेवा पुगेका तर विद्युत आपूर्ति नियमित नभएका क्षेत्र

राष्ट्रिय प्रसारण लाइनवाट विद्युत सेवा पुगेका तर विद्युत आपूर्ति नियमित नभएका शहरी क्षेत्रहरुका लागि देहाय बमोजिमको अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

- ११.३.१ महानगरपालिका तथा उप-महानगरपालिकाको लागि रु. ८० लाख भन्दा बढी नहुने गरी कूल लागतको ४० प्रतिशत सम्म, नगरपालिकाका लागि रु. ६० लाख भन्दा बढी नहुने गरी कूल लागतको ६० प्रतिशत सम्म र नगरोन्मुख गा.बि.स.का लागि रु. ४० लाख भन्दा बढी नहुने गरी कूल लागतको ७० प्रतिशत सम्म सौर्य सडक वत्ती जडान गर्न अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।
- ११.३.२ धार्मिक तथा आध्यात्मिक स्थलहरुमा २० वाट सम्मका सौर्य प्रणालीको लागि रु. ९ हजार भन्दा बढी नहुने गरी कूल लागतको ८० प्रतिशत सम्म र ५० वाट भन्दा माथिको सौर्य प्रणालीमा रु. २० हजार भन्दा बढी नहुने गरी कूल लागतको ७० प्रतिशत सम्म अनुदान उपलब्ध गराइनेछ ।
- ११.३.३ हाल प्रयोग भइरहेका इन्भर्टर, ब्याट्री प्रणालीहरुलाई सौर्य ऊर्जाबाट चार्ज गर्न वा नयाँ सौर्य ऊर्जा प्रणाली जडान गर्न २०० वाट पिक वा सो भन्दा बढि क्षमताको सौर्य ऊर्जामा प्रति प्रणाली प्रति परिवार रु. २०,००० अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।
- ११.३.४ व्यावसायिक प्रयोजनका लागि १५०० वाट पिक क्षमता भन्दा बढी र घरायसी प्रयोजनका लागि ५०० वाट पिक क्षमता भन्दा बढीका सौर्य ऊर्जा प्रणाली जडानका लागि ५ वर्षे मासिक किस्तामा बैंक ऋण लिँदा व्यावसायिक प्रयोजनको लागि व्याजको ५० प्रतिशत

रकम र घरायसी प्रयोजनको लागि व्याजको ७५ प्रतिशत रकम अनुदान स्वरूप बैंक माफत उपलब्ध गराइनेछ ।

११.३.५ सार्वजनिक शिक्षण संस्था, सार्वजनिक स्वास्थ्य केन्द्र र सामुदायिक अस्पतालहरुमा सौर्य ऊर्जा प्रणाली जडान गर्न रु. ५ लाख भन्दा बढी नहुने गरी कूल लागतको ६० प्रतिशत सम्म अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

११.४ सौर्य तापीय प्रणाली

विभिन्न प्रकारका सौर्य तापीय प्रविधिहरुमा देहाय बमोजिमको अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ:

प्रविधि	"क" वर्गका क्षेत्र	"ख" वर्गका क्षेत्र	"ग" वर्गका क्षेत्र
घरायसी कुकर	कूल मुल्यको ६० प्रतिशत वा रु. १५ हजारमध्ये जुन कम हुन्छ ।	कूल मुल्यको ५० प्रतिशत वा रु. १२ हजारमध्ये जुन कम हुन्छ ।	कूल मुल्यको ४० प्रतिशत वा रु. १० हजारमध्ये जुन कम हुन्छ ।
संस्थागत कुकर (सार्वजनिक संस्थाहरु/ अस्पतालहरु, सैनिक एवं प्रहरी ब्यारेक, विद्यालय, वृद्धाश्रम/ आश्रम)	कूल मुल्यको ७५ प्रतिशत वा रु. १० लाखमध्ये जुन कम हुन्छ ।	कूल मुल्यको ६० प्रतिशत वा रु. ५ लाखमध्ये जुन कम हुन्छ ।	कूल मुल्यको ५० प्रतिशत वा रु. ४ लाखमध्ये जुन कम हुन्छ ।
ड्रायर (३-२० वर्ग फिट)	कूल मुल्यको ६० प्रतिशत वा रु. २२ हजार ५०० मध्ये जुन कम हुन्छ ।	कूल मुल्यको ५० प्रतिशत वा रु. १८ हजार मध्ये जुन कम हुन्छ ।	कूल मुल्यको ४० प्रतिशत वा रु. १५ हजार मध्ये जुन कम हुन्छ ।
ड्रायर (२१-८५ वर्ग फिट)	कूल मुल्यको ७५ प्रतिशत वा रु. १ लाख ५० हजारमध्ये जुन कम हुन्छ ।	कूल मुल्यको ६० प्रतिशत वा रु. १ लाख ५० हजारमध्ये जुन कम हुन्छ ।	कूल मुल्यको ५० प्रतिशत वा रु. १ लाखमध्ये जुन कम हुन्छ ।
ड्रायर (८५ वर्ग फिटभन्दा ठूलो)	कूल मुल्यको ७५ प्रतिशत वा रु. २ लाख २५ हजारमध्ये जुन कम हुन्छ ।	कूल मुल्यको ६० प्रतिशत वा रु. १ लाख ८० हजारमध्ये जुन कम हुन्छ ।	कूल मुल्यको ५० प्रतिशत वा रु. १ लाख ५० हजारमध्ये जुन कम हुन्छ ।

११.५ वायोग्यास

अनुदानको लागि घरायसी, सार्वजनिक संस्था, व्यावसायिक संस्थाहरु, समुदायहरुको ऊर्जाको आवश्यकता पूरा गर्न जि.जि.सि.(गोबर ग्यास कम्पनी) २०४७ मोडेल, सुधारिएको जि.जि.सि.

२०४७ मोडेल तथा अन्य आधुनिक किफायती विभिन्न क्षमताका मोडेलहरु समेत योग्य हुनेछन् ।

११.५.१ घरायसी वायोग्यास प्लान्ट

११.५.१.१ गाई भैसीको गोबर मुख्य पदार्थको रूपमा प्रयोग गरी घरायसी प्रयोजनका लागि निर्माण गरिने वायोग्यास प्लान्टहरुमा प्रतिप्लान्ट प्रति घरधुरीमा दिइने अनुदान देहाय वमोजिम हुनेछ :

क्षेत्र	अनुदान रकम (रु.मा)		
	२ घनमिटर प्लान्ट क्षमता	४ घनमिटर प्लान्ट क्षमता	६ घनमिटर वा सो भन्दा बढि प्लान्ट क्षमता
नेपाल सरकारले तोकेका हिमाली क्षेत्रका जिल्लाहरु	२५,०००	३०,०००	३५,०००
नेपाल सरकारले तोकेका पहाडी क्षेत्रका जिल्लाहरु	२०,०००	२५,०००	३०,०००
नेपाल सरकारले तोकेका तराई क्षेत्रका जिल्लाहरु	१६,०००	२०,०००	२४,०००

तर ६ घनमिटर र सो भन्दा माथिको घरायसी वायोग्यास प्लान्टको अनुदान रकम माथि उल्लेखित दरमा आर्थिक वर्ष २०७४/७५ देखि तीन वर्ष सम्म प्रत्येक आर्थिक वर्षमा वार्षिक ५ प्रतिशतका दरले घट्नेछ ।

११.५.१.२ लक्षित लाभान्वित वर्गका लागि माथि उल्लेखित अनुदान रकमको १० प्रतिशत थप रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

११.५.१.३ भान्साबाट निस्कने फोहर तथा अन्य घरायसी जैविक वस्तुहरु अधिकतम प्रयोग गरी वातावरण सुधार गर्ने तथा आयातित इन्धनलाई प्रतिस्थापन गर्न निर्धारित डिजाइनको ४ घनमिटर वा सो भन्दा कम क्षमताका वायोग्यास प्लान्टहरुका लागि प्रति घरधुरी अधिकतम रु. १०,००० भन्दा बढी नहुनेगरी कूल लागतको अधिकतम ५० प्रतिशत सम्म अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

११.५.२ फोहोरवाट ऊर्जामा आधारित वायोग्यास

फोहोरवाट ऊर्जा उत्पादनको लागि १२.५ घन मिटर देखि ३५ घन मिटर क्षमताको वायोग्यास प्लान्टलाई सानो क्षमता, ३५ घन मिटर देखि १०० घन मिटर क्षमताको वायोग्यास प्लान्टलाई मध्यम र १०० घन मिटर भन्दा बढी क्षमताको वायोग्यास प्लान्टलाई ठूला क्षमताको वायोग्यास प्लान्टको रूपमा परिभाषित गरिएको छ ।

११.५.२.१ पाठशाला, क्याम्पस, अस्पताल, प्रहरी र सैनिक च्यारेक, वृद्धाश्रम र धार्मिक क्षेत्र जस्ता सार्वजनिक संस्थाहरुबाट निस्कने मानव मलमूत्र, ठोस फोहोर, कृषिजन्य पदार्थ आदि प्रयोग गर्ने वायोग्यास प्लान्टहरु संस्थागत अनुदानका लागि योग्य हुनेछन् ।

११.५.२.२ वायोग्यास उत्पादनको राम्रो सम्भावना भएका जैविक फोहोर निस्कने कुखुरा फार्म, गाई भैंसी गोठ, पशुवधशाला, साना तथा घरेलु उद्योगहरु, ठूला उद्योग आदि जस्ता निजी उच्चमका रूपमा रहेका सबै प्रकारका संस्थाहरुलाई व्यापारिक प्रतिष्ठानको रूपमा लिइएको छ । खेर जाने कुहिने जैविक पदार्थको मात्रा उच्च रहेका व्यावसायिक प्रतिष्ठानहरुमा वायोग्यास उत्पादनको सम्भावना उच्च रहेको छ । त्यसरी उत्पादन गरिने ऊर्जा आफैँ प्रयोग गर्ने वा अन्य नजिकका घरधुरीलाई वितरण गरिनेछ । त्यस्ता प्रकारका साना, मध्यम तथा ठूला वायोग्यास प्लान्टहरु व्यावसायिक वर्गिकरण अन्तर्गत अनुदानको लागि योग्य हुनेछन् ।

११.५.२.३ अनुदानको हकमा नगरपालिका भित्रको ठोस पदार्थबाट वायोग्यास उत्पादनको लागि दिइने अनुदानको दर वायोग्यास उत्पादन क्षमताको आधारमा गरिएको छ ।

वायोग्यास प्लान्ट	अनुदान रकम (रु.मा)						प्रति कि.वा. विद्युत शक्ति उत्पादनका लागि (२४ घण्टाको आधार भारका लागि) थप अनुदान
	तापीय प्रयोगका लागि प्रति घनमिटर वायोग्यासबाट प्रतिदिन (साधारण तापक्रम चापको आधारमा)						
	तराई			पहाड			
	सानो	मध्यम	ठूलो	सानो	मध्यम	ठूलो	
व्यावसायिक वायोग्यास प्लान्ट	२०,०००	२५,०००	३०,०००	२४,०००	३०,०००	३६,०००	६५,०००
सार्वजनिक निकायमा निर्माण गरिने वायोग्यास प्लान्ट	५७,०००			६८,०००			१८५,०००
सामुदायिक वायोग्यास प्लान्ट	४५,०००			५४,०००			१५०,०००
नगरपालिकाबाट निस्कने फोहोरबाट वायोग्यास ऊर्जा प्रणाली निर्माण गर्दा	रु. दुई लाखमा नवढने गरी कूल लागतको ४० प्रतिशत सम्म			रु. दुई लाख चालिस हजारमा नवढने गरी कूल लागतको ४० प्रतिशत सम्म			रु. चार लाखमा नवढने गरी कूल विद्युतीकरण लागतको ४० प्रतिशत सम्म

११.६ जैविक ऊर्जा

जैविक ऊर्जा प्रविधि वा प्रणालीमा देहाय बमोजिमको अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ :

- ११.६.१ घरायसी माटोको सुधारिएको चुल्होको प्रवर्द्धनको लागि प्रत्यक्ष अनुदान उपलब्ध गराइने छैन । तर नेपाल सरकारले पहिचान गरेका लक्षित घरपरिवार अन्तर्गतका वालवालिकाको समेत पालनपोषण गर्नुपर्ने घरमुली महिला, भुकम्पबाट पीडित र लोपोन्मुख जनजातिको लागि घरपरिवारलाई माटोको चुल्हो जडान गर्न स्थानीय निकाय मार्फत आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराउन प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- ११.६.२ समुद्र सतह देखि १५०० मीटर भन्दा बढी उचाइ भएका क्षेत्रमा खाना पकाउन र कोठा तताउन प्रयोग हुने एक वा दुई मुखे फलामे सुधारिएको चुल्होलाई प्रति चुल्हो प्रति घरधुरी अधिकतम रु. ३,००० र तीन मुखे फलामे सुधारिएको चुल्होलाई प्रति चुल्हो प्रति घरधुरी अधिकतम रु. ४,००० भन्दा बढि नहुने गरी ५० प्रतिशत सम्म अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ । यस खालका चुलोमा अनुसूची-१ अनुसारका "क" र "ख" वर्गका क्षेत्रका लागि प्रति चुल्हो प्रति घरधुरी क्रमशः रु. १,००० र रु.५०० थप अनुदान उपलब्ध गराइनेछ ।
- ११.६.३ सार्वजनिक पाठशाला, सार्वजनिक अस्पताल तथा स्वास्थ्य केन्द्र, प्रहरी तथा सैनिक व्यारेक, धार्मिक स्थल तथा अनाथाश्रमहरुमा खाना पकाउने र कोठा तताउने प्रयोजनका लागि फलामे सुधारिएको चुल्होमा प्रति चुल्हो अधिकतम रु. २०,००० भन्दा बढी नहुनेगरी कूल मूल्यको ५० प्रतिशतसम्म अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।
- ११.६.४ ग्रामीण तथा अर्ध शहरी क्षेत्रमा एकमुखे वा दुईमुखे पूर्णरूपमा वा आंशिकरूपमा फलामे रकेट चुल्होमा अधिकतम रु. ३,००० भन्दा बढी नहुनेगरी कूल मूल्यको ५० प्रतिशतसम्म अनुदान दिइने छ ।
- ११.६.५ ग्रामीण तथा अर्ध शहरी क्षेत्रमा एक मुखे वा दुई मुखे पूर्ण रूपमा वा आंशिक रूपमा फलामे ग्यासिफायर प्रणालीका घरेलु चुल्होमा अधिकतम रु. ४,००० भन्दा बढी नहुने गरी कूल मूल्यको ५० प्रतिशत सम्म अनुदान रकम दिइनेछ ।
- ११.६.६ ग्यासिफायर प्रविधिबाट तापीय ऊर्जा प्रयोग गरी लघु, साना र मझौला उद्यमहरुमा कृषिजन्य वस्तुको प्रशोधनको लागि फलामे ग्यासिफायरमा अधिकतम रु. १५०,००० भन्दा बढी नहुने गरी कूल मूल्यको ५० प्रतिशतसम्म अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।
- ११.६.७ घरायसी फलामको सुधारिएको चुल्हो जडान गर्न लक्षित लाभान्वित वर्गलाई प्रतिचुल्हो प्रति घरधुरी थप रु. १,००० अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।
- ११.६.८ राष्ट्रिय प्रसारण लाइन र अन्य नवीकरणीय ऊर्जा स्रोतबाट विद्युत सेवा उपलब्ध नभएका क्षेत्रमा विद्युतीकरण गर्न जैविक ऊर्जा स्रोतबाट ५ किलोवाट भन्दा माथि १०० किलोवाट सम्म क्षमताका विद्युतीय आयोजनाहरुका लागि अनुदान देहाय बमोजिम आयोजनामा आधारित वा ऊर्जा खपतमा आधारित मध्ये सम्बन्धित आयोजना संचालकले रोजेको कुनै एक तरीका अनुसार उपलब्ध गराइनेछ :

अनुदान वर्गीकरण	अनुदान रकम(रु.मा)		
	"क" वर्गका क्षेत्र	"ख" वर्गका क्षेत्र	"ग" वर्गका क्षेत्र
(अ) आयोजनामा आधारित अनुदान			
वितरण प्रणाली (प्रति घरधुरी)	३२,०००	३०,०००	२८,०००
उत्पादन प्रणालीका लागि (प्रति किलोवाट)	१२५,०००	११०,०००	१००,०००
तर उत्पादन र वितरण प्रणालीमा प्रति किलोवाटको लागि अधिकतम अनुदान रकम "क", "ख" र "ग" वर्गका क्षेत्रमा क्रमशः रु. ४४५,०००; रु. ४१०,००० र रु. ३८०,००० भन्दा बढी हुने छैन । वितरण प्रणालीमा अनुदान प्रति किलोवाट अधिकतम १० घरधुरीलाई उपलब्ध गराइनेछ ।			
(आ) ऊर्जा खपतमा आधारित अनुदान			
वा ऊर्जा खपत (किलोवाट घण्टा)	५०%	५०%	५०%
यदि ऊर्जा खपतको लागि अनुदान दिइने भएमा वास्तविक ऊर्जा खपत (प्रति किलोवाट घण्टा) को आधारमा विद्युत उत्पादन शुरु भएको ५ वर्षको अवधि सम्म मात्र सम्बन्धित आयोजना बिकासकर्ता लाई भुक्तानी गरिनेछ ।			

११.७ वायु ऊर्जा

वायु ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन गर्न सम्भव भएका तर राष्ट्रिय प्रसारण लाइन र अन्य नवीकरणीय ऊर्जा स्रोतबाट विद्युत सेवा उपलब्ध नभएका क्षेत्रमा मात्र वायु ऊर्जा स्रोतबाट विद्युत उत्पादनका लागि अनुदान उपलब्ध गराइनेछ । वायु ऊर्जाबाट १०० किलोवाटसम्म विद्युत उत्पादन गर्न देहाय बमोजिमको अनुदान रकम उपलब्ध हुनेछ :

अनुदान वर्गीकरण	अनुदान रकम (रु. मा)		
	"क" वर्ग	"ख" वर्ग	"ग" वर्ग
वितरण प्रणाली (प्रति घरधुरी)	३२,०००	३०,०००	२८,०००
उत्पादन प्रणाली अनुदान (प्रति किलोवाट)	१७५,०००	१६५,०००	१५०,०००
तर उत्पादन र वितरणमा प्रति किलोवाट अधिकतम अनुदान रकम "क", "ख" र "ग" वर्गका क्षेत्रमा क्रमशः रु. ४९५,०००, रु. ४६५,००० र रु. ४३०,००० भन्दा बढी हुने छैन । वितरण प्रणालीमा अनुदान प्रति किलोवाट अधिकत १० घरपरिवारलाई उपलब्ध गराइनेछ । तर माथि जुनसुकै कुरा उल्लेख भएतापनि नमूना आयोजनाको लागि नेपाल सरकार तथा विकास साभेदार बीच भएको सहमती अनुसार माथि उल्लेखित अनुदान रकम भन्दा बढि समेत आर्थिक सहयोग गर्न सकिनेछ ।			

१० किलोवाट भन्दा ठूला आयोजनाको वितरण प्रणाली एकिकृत राष्ट्रिय पावर प्रणाली (INPS) को मापदण्ड अनुसार निर्माण भएको हुनु पर्नेछ । यदि विद्युत् प्लाण्ट निजी क्षेत्रका कम्पनीको स्वामित्व वा सञ्चालनमा भएमा र निर्माण सम्पन्न भएपछि वा आयोजना सञ्चालनमा आइसकेपछि सो स्थानमा राष्ट्रिय प्रसारण लाइन पुगेमा वितरण प्रणालीको स्वामित्व समुदाय (उपभोक्ता समिति) मा हस्तान्तरण हुनुपर्नेछ ।

लक्षित लाभान्वित वर्गको लागि प्रति घरधुरी थप रु. ४,००० अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

११.८ सौर्य-वायु ऊर्जाको मिश्रित प्रणाली

राष्ट्रिय प्रसारण लाइन र अन्य नवीकरणीय ऊर्जा स्रोतबाट विद्युत सेवा उपलब्ध नभएका क्षेत्रमा मात्र सौर्य-वायु ऊर्जाको मिश्रित स्रोतबाट विद्युत उपलब्ध गराइनेछ । सौर्य ऊर्जा र वायु ऊर्जाको मिश्रित स्रोतबाट ५ किलोवाट देखि १०० किलोवाट क्षमता सम्मका सामुदायिक वा सहकारी वा निजी वा सार्वजनिक निजी साभेदारी स्वामित्वमा आधारित विद्युतीय आयोजनाहरूका लागि उपलब्ध गराइने अनुदान रकम देहाय बमोजिम हुनेछ :

अनुदान बर्गीकरण	अनुदान रकम (रु.मा)		
	“क” वर्गका क्षेत्र	“ख” वर्गका क्षेत्र	“ग” वर्गका क्षेत्र
वितरण प्रणाली (प्रति घरधुरी)	३२,०००	३०,०००	२८,०००
उत्पादन प्रणालीका लागि (प्रति किलोवाट)	१७५,०००	१६५,०००	१५०,०००
तर उत्पादन र वितरणमा प्रति किलोवाटको लागि अधिकतम अनुदान रकम “क”, “ख” र “ग” वर्गका क्षेत्रमा क्रमशः रु. ४९५,०००; रु. ४६५,००० र रु. ४३०,००० भन्दा बढी हुने छैन । वितरण प्रणालीमा अनुदान प्रति किलोवाट अधिकत १० घरपरिवारलाई उपलब्ध गराइनेछ ।			
तर माथि जुनसुकै कुरा उल्लेख भएतापनि नमूना आयोजनाको लागि नेपाल सरकार तथा विकास साभेदार बीच भएको सहमती अनुसार माथि उल्लेखित अनुदान रकम भन्दा वढि समेत आर्थिक सहयोग गर्न सकिनेछ ।			

११.९ उत्पादनमुलक ऊर्जा प्रयोग

नवीकरणीय ऊर्जाको तापीय वा विद्युतीय वा यान्त्रिक ऊर्जा प्रयोग गरी वस्तु र सेवाहरू उत्पादन गर्नुका साथै रोजगारी तथा आम्दानी वृद्धि गर्ने उद्योग एवं व्यवसायहरूमा अनुदानको लागि योग्य मानिनेछ ।

- ११.९.१ नवीकरणीय ऊर्जामा आधारित लघु उद्योग एवं व्यवसायको हकमा ऊर्जा परिवर्तन र प्रशोधन उपकरण, व्यवसायको हार्डवेयर तथा आधारभूत संरचनाको अंशमा रु. १००,००० भन्दा बढी नहुनेगरी कूल लागतको ४० प्रतिशतसम्म अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।
- ११.९.२ नवीकरणीय ऊर्जामा आधारित साना तथा मझौला उद्योग एवं व्यवसायको हकमा ऊर्जा परिवर्तन र प्रशोधन उपकरण, व्यवसायको हार्डवेयर तथा आधारभूत संरचनाको अंशमा रु. २००,००० भन्दा बढी नहुनेगरी कूल लागतको ३० प्रतिशत सम्म अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।
- ११.९.३ स्थापित सामुदायिक विद्युतीकरणका आयोजनाहरुलाई व्यवसायको रुपमा सञ्चालन गर्ने सन्दर्भमा आवश्यक पर्ने उपकरण, हार्डवेयर तथा आधारभूत संरचनाको अंशमा रु. ३००,००० भन्दा बढी नहुनेगरी कूल लागतको ५० प्रतिशत सम्म अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।
- ११.९.४ लघु जलविद्युतले ओगटेको स्थानमा पम्पिङ्ग वाट सिंचाई गर्न आवश्यक पर्ने उपकरण तथा हार्डवेयरको कूल लागतको ६० प्रतिशतमा नबढने गरी रु. १०,००,००० सम्म अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।
- ११.९.५ लक्षित लाभान्वित वर्गका घरपरिवारद्वारा सञ्चालित व्यवसायको लागि अधिकतम रु.१०,००० भन्दा बढी नहुनेगरी १० प्रतिशतसम्म थप अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

१२. कर्जा तथा अन्य विविध प्रावधानहरू

- १२.१ १० किलोवाट क्षमता भन्दा बढीको लघु तथा साना जलविद्युत आयोजनाको लागि अनुदान लिन वित्तीय संस्था तथा बैंकबाट कम्तीमा २० प्रतिशत कर्जा अनिवार्य लिनु पर्नेछ वा ६ महिना भित्र आयोजनाको वित्तीय समापन गर्नुपर्नेछ । तर मुगु, हुम्ला र डोल्पा जिल्लाहरूको हकमा ५० कि.वा. क्षमता भन्दा माथिका लघु तथा साना जलविद्युत आयोजनाको लागि अनुदानको लागि योग्य हुन कम्तीमा २० प्रतिशत कर्जा अनिवार्य लिनुपर्नेछ वा ६ महिनाभित्र आयोजनाको वित्तीय समापन गर्नुपर्नेछ ।
- १२.२ वायु ऊर्जा, सौर्य मिनिग्रीड, जैविक ऊर्जा वा मिश्रित ऊर्जाबाट १० किलोवाट क्षमता भन्दा बढीको आयोजनाको लागि अनुदानको लागि योग्य हुन कम्तीमा २० प्रतिशत कर्जा अनिवार्य लिनु पर्नेछ वा ६ महिना भित्र आयोजनाको वित्तीय समापन गर्नुपर्नेछ ।
- १२.३ संस्थागत एवं सामुदायिक स्वामित्वमा संचालन हुने अन्य नवीकरणीय ऊर्जा आयोजनाको लागि अनुदानको लागि योग्य हुन वित्तीय संस्था तथा बैंक वा कम्पनीबाट कम्तीमा १० प्रतिशत कर्जा अनिवार्य लिनुपर्नेछ वा ३ महिना भित्र आयोजनाको वित्तीय समापन गर्नुपर्नेछ ।
- १२.४ नवीकरणीय ऊर्जामा वित्तीय संस्थाहरूलाई लगानी बढाउन प्रोत्साहन गर्न केन्द्रीय नवीकरणीय ऊर्जा कोष अन्तर्गत कर्जा प्रवाह तथा कर्जाको प्रत्याभूतिका लागि संस्थागत कर्जा प्रवाह संयन्त्र निर्माण गरिएको छ । उक्त कोष मार्फत सरल कर्जा र अनुदान दुबै प्रवाह गरिनेछ ।
- १२.५ घरायसी नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिहरू खासगरी घरेलु सौर्य विद्युत प्रणाली, वायोग्यास, फलामे सुधारिएको चुल्हो, फलामे रकेट चुल्हो आदिको हकमा हरेक आर्थिक वर्षमा आपूर्तिकर्तालाई जिल्ला वा भौगोलिक क्षेत्रको मागको आधारमा प्रति इकाइ लागत मुल्य निर्धारण गरी सो को आधारमा मान्यता प्राप्त कम्पनी मार्फत उपभोक्तालाई अनुदान उपलब्ध गराइनेछ । तर उक्त अनुदान यस नीतिको सम्बन्धित प्रविधि सम्बन्धी बुँदामा उल्लिखित भन्दा बढी हुने छैन ।
- १२.६ नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिको न्यून विकास भएको क्षेत्रमा विश्वव्यापी ऊर्जाको पहुँचलाई सुनिश्चित गर्न र लक्षित वर्ग, प्रकोप पिडित वा ऊर्जाको कम प्रवर्द्धन भएको क्षेत्र र अनुदानमा आधारित नमूना ऊर्जा सेवाको न्यूनतम आधारभूत आवश्यकतालाई सुनिश्चित गर्न, नेपाल सरकारको लक्ष्य पूरा गर्न विशेष क्षेत्र वा जिल्लाहरूमा निजी कम्पनीबाट प्रतिस्पर्धा (रिभर्स अक्सन)बाट कम लागतमा प्रविधि जडान गरिनेछ ।
- १२.७ समुदाय वा निजी क्षेत्रले व्यवस्थापन गर्ने विभिन्न नवीकरणीय ऊर्जा प्रणाली तथा आयोजनाहरूलाई अनुदान उपलब्ध गराइनेछ ।
- १२.८ मान्यता प्राप्त निजी कम्पनीहरू मार्फत आपूर्ति र जडान गरिएका नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधि वा प्रणालीमा ग्रामीण घरपरिवार वा समुदायलाई अनुदान रकम उपलब्ध गराइने

हुँदा त्यस्तो अनुदान भुक्तानीमा कुनै कर लाग्ने छैन । तर अनुदान वाहेकको रकम उपभोक्ता आफैले व्यहोर्नुपर्ने हुँदा प्रचलित कानून वमोजिम त्यस्तो रकममा कर लाग्नेछ ।

- १२.९ बजारमा आउने उच्च गुणस्तरीय प्रविधिका सामानहरूलाई महत्व दिँदै ती सामानहरूको परीक्षण र प्रमाणीकरण गरी थप सबलीकरण गर्न वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रको भूमिका रहनेछ । साथै नवीकरणीय ऊर्जा प्रणालीमा प्रयोग भैसकेका लिड एसिड ब्याट्रीको व्यवस्थापन गर्न उपयुक्त संस्थागत क्षमताको विकास गर्न समेत केन्द्रको भूमिका रहनेछ ।
- १२.१० शहरी क्षेत्रमा इन्भर्टर राख्ने घर तथा प्रतिष्ठानहरूले अनिवार्य रूपमा सौर्य ऊर्जा प्रविधि जडान गर्नुपर्नेछ ।
- १२.११ शहरी क्षेत्रका महत्वपूर्ण व्यापारिक, आवासीय तथा सार्वजनिक निकायहरूमा सौर्य ऊर्जाबाट विद्युत आपूर्ति गर्न नयाँ निर्माण हुने घरहरूमा न्यूनतम रूपमा अत्यावश्यक ऊर्जाको व्यवस्था नवीकरणीय ऊर्जा स्रोतबाटै जुटाउन प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- १२.१२ निजी तथा सार्वजनिक प्रतिष्ठानहरूले उच्च क्षमताको विद्युत शक्ति उत्पादन गरी राष्ट्रिय प्रसारण लाइनबाट नियमित रूपमा विद्युत उपलब्ध भएको अवस्था र कानूनी तथा प्राविधिक रूपमा ग्रीडमा जोड्ने (सिङ्क्रोनाइजेसन) गर्न सक्ने अवस्थामा उपयुक्त मूल्य प्रणालीको आधारमा ग्रीडमा जोड्नु पर्नेछ ।

१३. संस्थागत व्यवस्था

यस नीति कार्यान्वयनको लागि देहाय वमोजिमको संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ ।

- १३.१ केन्द्रमा वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रले प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने, विभिन्न नवीकरणीय ऊर्जा प्रणाली एवं आयोजनकाको अनुदान सम्वन्धी आवेदन तथा कागजातको मूल्यांकन, नवीकरणीय ऊर्जा सम्वन्धि सामान तथा उपकरण उत्पादन, आपूर्ति, जडान सम्वन्धी कम्पनीहरूको छनौट, जडित प्रणालीहरूको अनुगमन, प्रविधिमा प्रयोग हुने सामान तथा उपकरणहरूको गुणस्तर निर्धारण आदि कार्य गर्नेछ ।
- १३.२ अनुदान रकम परिचालनको लागि केन्द्रमा एक केन्द्रीय नवीकरणीय ऊर्जा कोष रहेकोछ । कोषको व्यवस्थापन प्रतिस्पर्धाको आधारमा नेपाल सरकारले तोकेको "क" वर्गको कुनै एक वाणिज्य बैंक मार्फत गरिनेछ ।

१३.३ स्थानीय स्तरमा स्थानीय निकायले प्रविधिको प्रवर्द्धन, माग सृजना, स्थलगत अनुगमन तथा अनुदान परिचालन कार्यविधिमा भए अनुसारका नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिमा अनुदान परिचालन गर्नेछन् ।

१४. अनुगमन तथा मूल्यांकन

वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रले चौमासिक तथा वार्षिक रुपमा नवीकरणीय ऊर्जा प्रणाली एवं आयोजनको स्थलगत अनुगमन गर्नेछ भने, प्रत्येका २ वर्ष वा आवश्यकता अनुसार स्वतन्त्र तेश्रो पक्षबाट अनुदानको प्रभाव, जडान भएका नवीकरणीय ऊर्जा प्रणाली तथा आयोजनाहरुको स्थलगत निरिक्षणको लागि अनुगमन तथा मूल्यांकन गरिनेछ । स्थानीय स्तरमा स्थानीय निकायहरुबाट समेत स्थलगत अनुगमन गरिनेछ ।

१५. भुकम्प प्रभावित क्षेत्रको लागि विशेष अनुदान सम्बन्धी व्यवस्था

भुकम्पबाट अति प्रभावित १४ जिल्लाहरुका भुकम्प प्रभावित घरपरिवारको लागि देहाय वमोजिमको अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

१५.१ नयाँ निर्माण हुने १०० कि.वा. क्षमता सम्मका लघु जलविद्युत आयोजनाको लागि कूल लागतको ८० प्रतिशतमा नवढने गरी प्रति किलोवाट रु. ४,००,००० सम्म ।

१५.२ घरेलु सौर्य विद्युत प्रणाली अन्तर्गत २० वाट पिक क्षमताको लागि प्रतिघरधुरी कूल लागतको ७५ प्रतिशतमा नवढनेगरी रु. ८,००० प्रति घरधुरी र २१ देखि ५० वाटपिक क्षमता भन्दा वढीको लागि ७० प्रतिशतमा नवढने गरी रु. १०,००० सम्म । तर १० वाट पिक क्षमताको घरेलु सौर्य विद्युत प्रणाली र सुधारिएको फलामे चुलोमा निजी कम्पनीबाट प्रतिस्पर्धा (रिभर्स अक्सन) वाट कम लागतमा प्रविधि जडान गरिनेछ ।

१५.३ खानेपानीको लागि सौर्य पम्पिङ्ग प्रणालीमा माथि वुँदा नं ११.२.४ मा उल्लेखित अनुदान रकममा थप २० प्रतिशत अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

१५.४ घरायसी वायोग्यास प्लान्टमा ४ घ.मी. क्षमताको प्लान्टमा पहाडी क्षेत्रमा कूल लागतको ७० प्रतिशतमा नवढने गरी रु. ४०,००० सम्म र ६ घ.मी. क्षमताको प्लान्टलाई ७० प्रतिशतमा नवढने गरी रु. ४५,००० सम्म । त्यसैगरी, तराई क्षेत्रमा ४ घ.मी. क्षमताको प्लान्टमा कूल लागतको ७० प्रतिशतमा नवढने गरी रु. ३५,००० सम्म र ६ घ.मी. क्षमताको प्लान्टलाई ७० प्रतिशतमा नवढने गरी रु. ४०,००० सम्म ।

१५.५ फलामे सुधारिएको चुलोको लागि कूल लागतको ८० प्रतिशतमा नवढनेगरी रु. ८,००० सम्म ।

माथि जुनसुकै कुरा उल्लेख भएतापनि भुकम्प आउनु भन्दा अगाडी नवीकरणीय ऊर्जा प्रणाली वा आयोजनामा अनुदान रकम लिइसकेको र प्रणाली वा आयोजना पूर्ण क्षति भएको घरधुरीको हकमा माथि उल्लेखित अनुदान रकमको ५० प्रतिशत मात्र अनुदान रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

१६. अनुदान परिचालन कार्यविधि तथा अन्य प्रावधानहरु

१६.१ अनुदान वितरण कार्यलाई अनुसार सरल, प्रभावकारी र पारदर्शी ढङ्गबाट विभिन्न नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधि वा प्रणालीहरु तथा उत्पादनशील परिप्रयोगका लागि अनुदान उपलब्ध गराउन यस सम्बन्धी नवीकरणीय ऊर्जा अनुदान परिचालन कार्यविधिलाई

वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रले तयार गरी मन्त्रालयबाट स्वीकृत गरी लागू गरिनेछ । उक्त अनुदान परिचालन कार्यविधिमा विभिन्न नवीकरणीय ऊर्जा आयोजना तथा प्रणालीहरुको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययनको लागि उपलब्ध गराइने आर्थिक सहायताको अतिरिक्त प्राविधिक मापदण्ड तथा डिजाइन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र दण्ड जरिवाना, विक्री पछिको सेवा शुल्क आदि समेतको व्यवस्था गरिनेछ ।

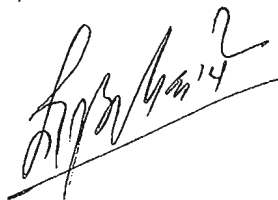
१६.२ विभिन्न नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधि एवं प्रणालीको लागि यस नीतिमा उल्लेखित अनुदान रकम अनुदान परिचालन कार्यविधिमा व्यवस्था भए अनुरूप परिचालन गरिनेछ ।

१६.३ नवीकरणीय ऊर्जाको लागि अनुदानको निर्धारण गर्दा दुर्गमता तथा यातायातको पूर्वाधारको अभावलाई विचारगरी मुख्यतः गाँउ विकास समितिको वर्गिकरणको आधारमा गरिनेछ । गाविसको वर्गिकरणले सामान एवं उपकरण ढुवानीको लागि उपलब्ध हुने थप अनुदानले दुर्गमतालाई सम्बोधन गर्दछ भने मन्त्रालयले आवश्यकता अनुसार अनुसूची-१ मा उल्लेखित गाविसको वर्गिकरणलाई पुनरावलोकन तथा संशोधन गर्न सक्नेछ ।

१६.४ आवश्यकता अनुसार वा प्रत्येक २ वर्षमा माथि उल्लेखित अनुदानको दरलाई पुनरावलोकन गरिनेछ ।

१७. खारेजी

नवीकरणीय ऊर्जा अनुदान नीति, २०६९ र शहरी सौर्य ऊर्जा प्रणाली अनुदान तथा कर्जा परिचालन निर्देशिका, २०७२ खारेज गरिएका छन् । उक्त नीति र निर्देशिका बमोजिम भए गरेका कार्यहरु यसै नीति बमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।

अनुसूची १

क्र सं	जिल्ला	"क" वर्गमा पर्ने अति दुर्गम क्षेत्रहरु	"ख" वर्गमा पर्ने दुर्गम क्षेत्रहरु	"ग" वर्गमा पर्ने सुगम क्षेत्रहरु
१.	सोलुखुम्बु	खुम्जुङ्ग, नाम्चे, चौरीखर्क, जुविङ्ग, छेस्काम, वुङ्ग, गुदेल, वाकु, सोताङ्ग	केरुङ्ग, तापटिङ्ग, मावे, चौलाखर्क, गोली, टाकासिन्धु, वेनी, लोदिङ्ग, तामाखानी, सल्लेरी, काकु, बासा, जुवु, पानचन, काँगेल, मुकाली, देउसा, गार्मा, नेचावेदघारी, नेचावतासे, सल्यान, तिङ्गला, भकान्जे, लोखिम, गोराखानी, नेले	यसमा उल्लेखित जिल्लाहरुका "क" र "ख" वर्गमा नपरेका क्षेत्रहरु वाँकी जिल्लाहरुका सम्पूर्ण क्षेत्रहरु
२.	मनाङ्ग	ध्यारु, पिसाङ्ग, भ्रका, खाङ्गसार, मनाङ्ग, तांकीमनाङ्ग, नार, फू	थोचे, धारापानी, चामे, वगरचाप	
३.	मुस्ताङ	धामी, चराङ, लोमानथाङ, छोण्डुप, छोसेर, सुरखाङ	कागवेनी, छुसाङ, मुक्तिनाथ, लेते, माफा, कुन्जो, भोङ, कोवाङ, टुकुचे, जोमसोम	
४.	रुकूम	सम्पूर्ण क्षेत्रहरु		
५.	डोल्पा	सम्पूर्ण क्षेत्रहरु		
६.	मुगु	सम्पूर्ण क्षेत्रहरु		
७.	हम्ला	सम्पूर्ण क्षेत्रहरु		
८.	जम्ला	सम्पूर्ण क्षेत्रहरु		
९.	कालीकोट	सम्पूर्ण क्षेत्रहरु		
१०.	ताप्लेजुङ्ग	ओलाङ्गचुंगोला, पापुङ्ग, याम्फुदिन, लेलेप	इखावु, थापेथोक	
११.	संखुवासभा	पावाखोला, हटिया, चेपुवा, नुम, किमाथान्का, सिसुवा, वाला, मकालु, माङ्गतेवा, याफु, ताम्फु, पाथीभारा	दिदिङ्ग	
१२.	दोलखा	विगु, आलम्पु, गौरीशंकर, लामाबगर	खारे, मार्तु, ओराङ्ग, चिलङ्खा	
१३.	रसुवा	थुमन, टिमुरे, लाङ्गटाङ्ग, चिलिमे	वृदिम, हाकु, गत्लाङ्ग, गोलजुङ्ग	
१४.	गोरखा	ल्हो, सामागाउ, प्रोक, विही, चुनचेत, चेकम्पार	सिर्दिवास, उइया, केरौजा, काशीगाउँ, मान्जु, लाप्राक, गुम्दा, लापु	
१५.	रोल्पा	सम्पूर्ण क्षेत्रहरु		
१६.	अछाम	सम्पूर्ण क्षेत्रहरु		
१७.	सिन्धुपाल्चोक	गुम्बा, फुलपिङ्गकटी, तातोपानी		
१८.	धादिङ्ग	लाषा, तिप्चिङ्ग		
१९.	जाजरकोट	सम्पूर्ण क्षेत्रहरु		
२०.	दैलेख	सम्पूर्ण क्षेत्रहरु		
२१.	बाजुरा	सम्पूर्ण क्षेत्रहरु		
२२.	बझाङ्ग	सम्पूर्ण क्षेत्रहरु		
२३.	दार्चुला	सम्पूर्ण क्षेत्रहरु		